

УДК 342.925:347.91(477)

В. Козир,аспірант кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТАЄМНИЦІ ЯК ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Актуальність теми зумовлена тим, що успішна життєдіяльність будь-якої держави нерозривно пов'язана із забезпеченням її національної безпеки, а зміцнення державної безпеки є одним із основних напрямів діяльності державних органів. Безпека держави значною мірою залежить від збалансованої інформаційної політики й, зокрема, від уміння регулювати такий цінний ресурс, як інформація, тому правове регулювання поняття «таємниця» вимагає глибокого теоретичного осмислення та вдосконалення правового регулювання. У механізмі забезпечення державної безпеки важливе місце належить адміністративній відповідальності за порушення законодавства про державну таємницю. У контексті зазначеної проблеми питання визначення сутності таємниці як об'єкта адміністративно-правового захисту є досить актуальним, важливим і своєчасним.

Проблема наукового дослідження поняття «таємниця» як об'єкта адміністративно-правового регулювання логічно включає два напрями: один пов'язаний із генезисом загальноправового поняття «таємниця», визначенням її сутності й характерних ознак, а другий – із дослідженням його як об'єкта правового регулювання безпосередньо державної таємниці. Розгляду цього поняття на галузевому рівні присвятили монографічні роботи І. Бондар, А. Дьомушкін, Л. Красавчикова, В. Мазуров, В. Смолькова, В. Петрухін та ін. Водночас варто зазначити, що публікацій, безпосередньо присвячених адміністративним засадам інституту таємниці з урахуванням

сучасної ситуації в Україні, у вітчизняній науці явно недостатньо.

Із того моменту, як наша країна перейшла на новий етап свого розвитку – побудову нової, незалежної, демократичної та правової держави, враховуючи глобальну інформатизацію світового співтовариства, і набуття інформаційними ресурсами особливо важливого значення суттєвим показником рівня правового й демократичного розвитку держави серед інших важливих прав є закріплення комплексу прав і свобод людини та громадянина на інформацію. Однак варто зазначити, що з огляду на світові стандарти щодо прозорості й гласності державних і суспільних процесів суттєвого значення набуває інститут таємниці, що запроваджується з метою захисту прав та інтересів людини, суспільства й держави. Так, для захисту приватного життя від будь-якого втручання в нього встановлюється таємниця особистого та сімейного життя фізичних осіб. І таких таємниць на теперішній час є досить-таки багато, основна мета кожної з них полягає в захисті конкретної сфери.

Поняття «таємниця» відоме ще з давніх років як вид інформації, і вона (таємниця) супроводжує суспільство протягом усього процесу його розвитку. Так, скажімо, вже Періандр – один із семи давньогрецьких мудреців (близько 660–585 рр. до н. е.) – наголошував: «Змови тримайся. Таємниці не виказуй» [1].

У найбільш широкому тлумаченні таємниця – це сфера об'єктивної реальності, прихована від сприйняття й розуміння. Під таємницею також розу-

міється «нещо скрытно хранимое, что скрывают от кого-либо с намерением» [2]. Отже, тайна, таємниця може визначитися в різних варіаціях, а саме: а) «нещо неразгаданное, еще не познанное»; б) нечто скрываемое от других, известное не всем, секрет; в) скрытая причина чего-то [3].

Л.Є. Владимиров визначає таємницю як «збереження в негласності обставини, розголошення якої завдало б більше шкоди, ніж принесло користі, розуміючи останню не тільки в значенні утилітарному, а й у значенні абстрагованому, тобто огороженні існування та живлення моральних ідеалів людського вдосконалювання». Це положення він розглядав, як «принцип, що огорожує інтереси людської культури» [4]. Варто зауважити, що з моральних позицій таємниця уособлює комплекс важливих для існування окремої особи, суспільства або держави етичних категорій, ставлення до яких з боку держави означає певний рівень її цивілізованості й демократичності [5].

У рамках нормативістського підходу таємниця як об'єкт адміністративно-правового регулювання являє собою систему суспільних відносин, що виникають із приводу інформації, яка володіє властивістю конфіденційності або обмеженого доступу, незаконне отримання, використання, розголошення якої тягне за собою настання суспільно-небезпечних наслідків; виражає розумний компроміс між правом на інформацію і правом на недоторканність приватного життя, інтересами безпеки суспільства й держави; регулювану специфічними засобами та методами впливу, закріпленіми в Конституції України й чинному законодавстві України. Отже, шляхом аналізу науково-юридичної та нормативно-правової літератури І. Смолькова виокремлює такі риси (особливості) таємниці: а) нею є насамперед відомості, інформація; б) відомості повинні бути відомі або довірені вузькому колу осіб; в) відомості повинні бути відомі або довірені певним суб'єктам стосов-

но їхньої професійної або службової діяльності, виконання певних доручень; г) відомості не підлягають розголошенню; д) розголошення відомостей може спричинити настання негативних наслідків; е) на осіб, яким довірена інформація, що не підлягає оголошенню, покладений правовий обов'язок її зберігати; є) за розголошення цих відомостей законом передбачена юридична відповідальність [6].

Визначаючи таємницю «як секретні відомості у сфері охорони інформації» А. Шиверський зазначає, що це суб'єктивна категорія, коли відомості про які-небудь події, явища, предмети приховуються з тих чи інших міркувань власником інформації від сторонніх осіб» [7]. Частково погоджуючись із цим твердженням, варто зауважити, що при цьому з поля зору випадає питання щодо визначення того, в чііх інтересах здійснюється приховування певної інформації: приватних чи публічних. Незважаючи на значну кількість наукових поглядів щодо зазначеного терміна, все ж вони не дають можливості для повного та змістовного уявлення про нього, тому з огляду на зазначені вище точки зору науковців і додаючи своє розуміння цього терміна, варто визначити, що таємниця – це певний вид особливо важливої інформації про факти, предмети або події, які існують у різних сферах суспільного життя, доступ до якої є обмеженим її власником, розпорядником або уповноваженим на те суб'єктом і розголошення якої може завдати шкоди інтересам громадянина, суспільства або держави.

Сутність поняття «таємниця» виявляється не лише у її визначенні, а й у її видах. У науковій літературі розрізняють таємниці особисті (особистого життя) і професійні (професійно довірені). Під таємницею особистого життя розуміються відомості конфіденційного характеру про різноманітні сторони індивідуальної життєдіяльності людини, розголошення яких завдає або може завдати людині шкоди [8]. Натомість професійну таємницю становлять відо-

мости, що стали відомі особі у зв'язку з виконанням нею певних професійних обов'язків [9].

Важливо зазначити, що в науці є категорія об'єктивної (абсолютної) й суб'єктивної (відносної) таємниці. Абсолютною таємницею, зокрема, є таємниця природи, таємниця космосу тощо. Водночас можна розглядати таємницю і як суб'єктивну категорію, тобто як те, що відомо не всім. Це відомості, знання, прийоми, невідомі непосвяченим, те, що ховається від інших, що відомо не всім, – суб'єктивна таємниця, зазначає О. Кулінич, вивчаючи особливості таємниці як режиму інформації [10]. Безумовно, поділ таємниці на суб'єктивну й об'єктивну певною мірою є умовним. Суб'єкт, котрий визначає цю інформацію як таємницю для всіх інших суб'єктів інформаційних відносин (таємниця в суб'єктивному значенні), у будь-який час має право зробити її відкритою та розсекретити. Якщо ж говорити про таємницю (в об'єктивному значенні), то можна говорити, що така таємниця деякою мірою також є суб'єктивною, тому що така таємниця ще не є пізнаною людством. Проте відкрити (розсекретити) таку таємницю людина буде в змозі тільки тоді, коли ці явища та закони природи будуть пізнані й розкриті.

Варто зазначити, що науковці підходять до визначення поняття «таємниця» як охоронюваних законом конфіденційних і секретних відомостей про приватне життя громадян, підприємницьку, фінансову, політичну, економічну, військову й інші сфери, відомі чи довірені визначеному колу осіб відповідно до їхніх професійних, службових та інших обов'язків [11]. Водночас отримання, використання, розголошення таких відомостей без належного дозволу заподіює шкоду або створює можливість заподіяння шкоди правам і законним інтересам громадян, суспільства, держави, спричиняє відповідальність винних осіб за чинним законодавством. Вирішення таких проблем певною мірою пов'язано з чітким визначенням

загального поняття «таємниця», на цій основі розробкою поняття окремих видів таємниць, що охороняються законом, і їх місця в режимі секретності. Кожен із видів таємної інформації має бути закріплений у законі, запроваджувати механізм та основні напрями її регулювання й захисту.

На рівні чинного законодавства закріплені такі види таємниці, як «державна таємниця», «комерційна таємниця», «банківська таємниця», «конфіденційна таємниця», встановлена охорона «лікарської таємниці», «службової таємниці», «адвокатської таємниці», «професійної таємниці», «таємниці сповіді». Цей перелік не є вичерпним, зокрема до вказаних видів таємниці А. Марушак додає військову таємницю, таємницю голосування, лікарську таємницю, таємницю страхування, таємницю усиновлення, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфії та іншої кореспонденції [12]. Проте варто звернути увагу, що введення в обіг таких понять відбувалось без відповідного наукового аналізу й відповідної апробації наукових позицій, що на практиці виявило недосконалість на законодавчому рівні визначення понять окремих таємниць і запровадження чіткого механізму їх захисту.

Так, на теперішній час захист такої інформації, як державна таємниця, знаходиться на досить високому як правовому, так і організаційному рівні, що не можна, на жаль, сказати про інші види інформації, які належить до інформації з обмеженим доступом. Дуже часто серед видів таємної інформації, крім державної таємниці, важко навіть знайти встановлену на законодавчому рівні структуру конкретної таємниці, хоча чітке закріплення такої структури має особливо важливе значення, оскільки інакше фактично відбувається обмеження права на інформацію. Шляхом аналізу змісту правових норм, що регулюють функціонування окремих таємниць, зазвичай можна визначити таку структуру, однак це негативно впливає на якість правового

регулювання таких відносин і є дуже заплутаним. Тому актуальною є ідея щодо прийняття Закону України «Про інформацію з обмеженим доступом», який значно полегшив би регулювання інформаційних відносин у цій сфері. Чи не єдиною законодавчою основою встановлення видів таємної інформації є ст. 8. Закону України «Про доступ до публічної інформації», в якій визначається, що таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю слідства та іншу передбачену законом таємницю. Отже, таємниця певної інформації може встановлюватися виключно законом і ніяким іншим нормативно-правовим актом. Це ґрунтується, зокрема, і на положеннях Конституції України, ч. 3 ст. 32 якої передбачає, що кожен громадянин має право знайомитися з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Наведене конституційне положення найкращим чином відображає сутність таємної інформації – це та інформація, яка потребує захисту і для якої такий захист установлюється безпосередньо законом.

На підставі аналізу різних видів таємниць, передбачених законодавством, у літературі пропонується така класифікація таємниць. До професійної таємниці зараховують лікарську, адвокатську, аудиторську, нотаріальну, таємницю сповіді, журналістських джерел, страхування, таємницю слідства, таємницю нарадчої кімнати. Натомість таємниця особистого життя включає таємницю про стан здоров'я, кореспонденцію, усиновлення, заповіт, голосування, державну реєстрацію актів цивільного стану. Варто відмітити, що класифікація таємниць таким поділом не обмежується, є й інші підвиди таємниць. Для розмежування державної таємниці, інформаційний ресурс якої становить основу режиму секретності, доцільно коротко оглянути зміст іншої таємної інформації.

Професійна таємниця. На думку науковців, більш доцільно застосовувати

у правовідносинах, пов'язаних із виконанням особами професійної діяльності поза межами державної служби – адвокатами, аудиторами, лікарями, нотаріусами тощо [13]. Варто зазначити, що в законодавстві України й раніше можна було зустріти термін «професійна таємниця». Так, у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (ст. 1) під професійною таємницею розуміються матеріали, документи, інші відомості, якими користуються в процесі та у зв'язку з виконанням своїх посадових обов'язків посадові особи державних органів, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, та особи, які залучаються до здійснення цих функцій, і які забороняється розголошувати в будь-якій формі до моменту прийняття рішення відповідним уповноваженим державним органом.

Службова таємниця. За визначенням дослідників, зокрема І. Кучерова та А. Торшина, службову таємницю становлять тільки відомості про діяльність державних і муніципальних органів, які визначені керівником того чи іншого органу [14]. Подібної думки дотримуються Л. Туманова й А. Снітніков, зараховуючи службову таємницю до державних секретів [15].

Комерційна таємниця. Це визначена в певній формі секретна інформація, яка невідома широкому загалу та має комерційну цінність, що зумовлює вжиття відповідних заходів для її захисту суб'єктами, які здійснюють контроль над нею. На думку фахівців, до комерційної таємниці потрібно зараховувати технологію виробництва, технологічні засоби й обладнання, модифікацію раніше відомих технологій і процесів, перспективні методи управління, виробничі, комерційні та фінансово-кредитні відносини з партнерами, факти ведення переговорів щодо купівлі-продажу тощо [16]. Інші науковці виділяють також такі види інформації, яка становить комерційну таємницю: концептуальну, організаційну, технологічну, параметричну, експлуатаційну [17].

Банківська таємниця. Це інформація щодо діяльності й фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку в процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин із ним чи третіми особами під час надання послуг банку й розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту [18].

Лікарська та медична таємниця. Певна засекреченість інформації наявна й у взаєминах лікар – пацієнт, через що лікарську та медичну таємницю можна розглядати без розмежування службової й професійної таємниці. І. Сенюта зазначає, що важливим моментом у роботі системи медичного забезпечення є забезпечення лікарської таємниці, про яку вперше згадувалося в усім відомій Клятві Гіппократа, що є свого роду кодексом етики лікаря: «Що б під час лікування, а також і без лікування я не побачив або не почув стосовно життя людей із того, що не потрібно розголошувати, я промовчу про те, вважаючи подібні речі таємницею» [19]. Варто сказати, що, окрім поняття «лікарська таємниця», у юридичній літературі та законодавстві використовується поняття «медична таємниця». Зазначений термін використовується як у міжнародних актах, так і у вітчизняному законодавстві.

Таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Чинним законодавством забороняється збирання, зберігання, використання й поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту і прав людини.

Таємниця сповіді. Східна церква встановлює в 1662 р. за розголошення сповіді кару, а за розголошення сповідальних гріхів священнослужитель позбавлявся сану. У канонічному праві були два винятки з правила, які не забороняють допитувати священнослужителя про обставини, що стали відомі зі сповіді: перша стосувалася замаху на життя государя, бунту і зради; дру-

га – у разі навмисного проступку, який спричинив бунт у народі та церкві [20].

Військова таємниця. У деяких Законах України (напр., «Про службу безпеки України», «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України») використовується термін «військова таємниця», проте аналіз законодавства (а саме те, що ця таємниця охоплюється сферами державної таємниці: для неї відсутня окрема відповідальність за розголошення) дає змогу стверджувати, що військова таємниця як окремий різновид таємної інформації не існує, а йдеться про відомості військового характеру, які становлять державну таємницю.

Законодавством України передбачено значну кількість таємниць, змістом яких є правовідносини у сфері функціонування секретних відомостей у різних сферах суспільних відносин. Зміст цього правового режиму визначається предметом його регулювання – наявністю секретної інформації у сфері державної таємниці. Ураховуючи вищевикладене, варто зазначити, що таємниця як об'єкт адміністративно-правового регулювання – це певний вид особливо важливої інформації про факти, предмети або події, які існують у різних сферах суспільного життя, доступ до якої є обмеженим її власником, розпорядником або уповноваженим на те суб'єктом і розголошення якої може завдати шкоди інтересам громадянина, суспільства або держави.

Ключові слова: таємниця, секретні відомості, секретна інформація, секретність, види таємниць.

У статті розглянуто поняття, правову природу та характерні особливості таємниць як правової категорії. Проаналізовано підстави класифікації й види таємниць, що регулюються чинними законодавством України. Досліджено специфіку таємниці як об'єкта адміністративно-правової охорони. Вивчено співвідношення понять «таємниця» й «секретні відомості або секретна інформація».

В статье рассмотрены понятие, правовая природа и характерные особенности тайны как правовой категории. Проанализированы основания классификации и виды тайн, регулируемых действующим законодательством Украины. Исследована специфика тайны как объекта административно-правовой охраны. Изучен вопрос соотношения понятий «тайна» и «секретные сведения или секретная информация».

The article considers the notion, legal nature and characteristics of mysteries as a legal category. Analyzed the grounds of classification and types of mysteries governed by the current legislation of Ukraine. Investigated the specificity of the mystery as the object of administrative legal protection. We studied the relationship between the concepts of "mystery" and "secret information or secret information".

Література

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. – М., 1956. – Т. 4. – 1956. – С. 368.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. – М.: Рус. яз., 1981. – Т. 2 : И-О. – 1981. – С. 148.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов ; под ред. Н. Шведовой. – 23-е изд., исправл. – М.: Рус. яз., 1991. – С. 785.
4. Владимиров Л.Е. Учение об уголовных доказательствах. Части Общая и Особенная / Л.Е. Владимиров. – СПб.: Изд. книжн. магазина «Законоведение», 1910. – С. 304.
5. Смолькова И.В. Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / И.В. Смолькова. – Иркутск : Иркут. гос. экон. акад., 1998. – С. 34.
6. Смолькова И.В. Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе / И.В. Смолькова. – М.: [б. и.], 1999. – 404 с.
7. Шиверский А.А. Защита информации: проблемы теории и практики / А.А. Шиверский. – М.: Юристъ, 1996. – 112 с.
8. Устименко Н.В. Таємниці особистого життя людини та їх цивільно-правова охорона : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Н.В. Устименко. – Х.: Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2001. – С.11.
9. Макарова З.В. Гласность уголовного процесса (концепции и проблемы развития) : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / З.В. Макарова. – Екатеринбург : Челяб. гос. техн. ун-т, 1996. – С. 36.
10. Кулінич О. Таємниця як режим інформації за Цивільним кодексом України / О. Кулінич // Юрид. вестник. – 2005. – № 4. – С. 125.
11. Кулінич О.О. Професійна таємниця як вид інформації з обмеженим доступом / О.О. Кулінич, К.М. Боднарчук // Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2008. – № 2. – С. 41–44.
12. Маруцак А. Правові основи захисту інформації з обмеженим доступом / А. Маруцак. – К.: КНТ, 2007. – С. 25.
13. Яременко О. Службова таємниця як гарантія інформаційної безпеки суб'єктів господарювання в Україні / О. Яременко // Право і безпека. – 2014. – № 3. – С. 99.
14. Кучеров И.И. Налоговая тайна: правовой режим защиты информации / И.И. Кучеров, А.В. Торшин. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2003. – С. 47.
15. Туманова Л.В. Обеспечение и защита права на информацию / Л.В. Туманова, А.А. Снитников. – М.: Городец-издат, 2001. – С. 89.
16. Андрошук Г.А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны: [монография] / Г.А. Андрошук, П.П. Крайнев. – К.: Ін Юре, 2000. – С. 107.
17. Одинцов А.А. Защита предпринимательства (экономическая и информационная безопасность) / А.А. Одинцов. – М.: Междунар. отношения, 2003. – С. 92.
18. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.
19. Сенюта І. Етичні гарантії прав на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування / І. Сенюта // Інтернет-видання «Юриспруденція online». – 05.09.2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lawyer.org.ua/?w=r&i=12&d=417.
20. Королев Г. Тайна исповеди в уголовном процессе / Г. Королев // Российская юстиция. – 1995. – № 2. – С. 30.